

ΗΘΙΚΗ ΚΑΙ ΔΙΚΑΙΟ

Νικόλαος Μανάφης, Κοινωνικός Λειτουργός
Θεσσαλονίκη, 2023

Η ηθική σύμφωνα με τον Καντ

Ο Ιμμάνουελ Καντ γεννήθηκε στις 22 Απριλίου 1724 στο Καίνιξμπεργκ της Πρωσίας (σήμερα ονομάζεται Καλίνιγκραντ και ανήκει στην Ρωσία) και πέθανε στις 12 Φεβρουαρίου 1804.

Ήταν Γερμανός φιλόσοφος και επιστημολόγος και θεωρείται ένας από τους σημαντικότερους στοχαστές και φιλοσόφους όλων των εποχών και ο μεγαλύτερος της νεότερης εποχής.

Ασχολήθηκε με τα μαθηματικά, το πλανητικό σύστημα, την ύπαρξη γαλαξιών, τη μεταφυσική, την ανθρωπολογία κ.α.

Ο Καντ έθεσε τις βάσεις για τον αναστοχασμό της ηθικής δίνοντας την απάντηση σ' ένα βασικό ερώτημα «Τι είναι ηθική πράξη», η οποία έπαιξε σημαντικό ρόλο στη φιλοσοφία.

Ο Καντ πίστευε ότι η ηθική πράξη είναι μια πράξη που πηγάζει από μια αίσθηση καθήκοντος και όχι από προδιάθεση ή το συναίσθημα ή από την πιθανότητα κάποιου κέρδους για το άτομο να πράττει ηθικά.

Το κίνητρο μιας πράξης ήταν πολύ σημαντικότερο από την ίδια την πράξη και τις συνέπειες της. Πίστευε ότι για να καταλάβεις αν η πράξη κάποιου ανθρώπου είναι ηθική ή όχι, πρέπει να γνωρίζεις ποια ήταν η αρχική του πρόθεση.

Με λίγα λόγια έδινε βάση περισσότερο στα κίνητρα των πράξεων παρά στις συνέπειες τους, επειδή πίστευε ότι όλοι οι άνθρωποι είναι ή μπορούν να γίνουν εν δυνάμει ηθικοί.

Αν θεωρήσουμε ότι ηθική διαθέτουν όλα τα συνειδητά ανθρώπινα όντα, τότε, πίστευε ο Καντ, αυτή πρέπει να βασίζεται ολοκληρωτικά στη θέληση και συγκεκριμένα στην αίσθηση του καθήκοντος του καθενός.

Αξίωμα, Κατηγορηματική επιταγή, Οικουμενοποιησιμότητα

Σύμφωνα με τον Καντ, η πρόθεση που κρύβεται πίσω από οποιαδήποτε πράξη ορίζεται ως αξίωμα.

Για παράδειγμα, αν κάποιος άνθρωπος βοηθάει κάποιον άλλον με σκοπό να περιμένει να ανταμειφθεί για τους κόπους του ή επειδή ένιωσε συμπόνια, έχει ως αξίωμα/ πρόθεση να κερδίσει κάτι, είτε οικονομικά, είτε συναισθηματικά. Ενώ αν κάποιος βοηθάει κάποιον άνθρωπο, διότι νιώθει καθήκον του να βοηθήσει, τότε αυτή ορίζεται ως μια ηθική πράξη.

Κατά τον Καντ, ως λογικοί άνθρωποι έχουμε ορισμένα καθήκοντα, τα οποία είναι κατηγορηματικά, δηλαδή είναι απόλυτα και ρητά καθήκοντα, όπως το «Πρέπει να λέμε πάντα την αλήθεια». Αυτά τα καθήκοντα ισχύουν, όποιες και αν είναι οι συνέπειες υπακοής σ' αυτά.

Θεωρούσε την ηθική ως ένα σύστημα από κατηγορηματικές επιταγές, προσταγές δηλαδή, σύμφωνα με τις οποίες πρέπει ο καθένας να δρα με συγκεκριμένο τρόπο.

ΚΑΤΗΓΟΡΗΜΑΤΙΚΗ ΕΠΙΤΑΓΗ ΤΟΥ ΚΑΝΤ: «Να πράττεις μόνο σύμφωνα με αξιώματα που θα ήθελες να εφαρμόζουν όλοι». Σύμφωνα με αυτή την επιταγή, τέθηκαν οι βάσεις της οικουμενικοποίησης.

Οικουμενικοποίηση αποτελεί ένα αξίωμα, μια πρόθεση η οποία μπορεί να γενικευτεί, να εφαρμοστεί απ' όλους.

Κριτική της θεωρίας ηθικής του Καντ

Η καντιανή ηθική έχει αποδοκιμαστεί από πολλούς και έχει χαρακτηριστεί ως κενή και σε ορισμένα σημεία της ως αβάσιμη, καθώς δεν καταφέρνει να δώσει λύσεις σε πολλά ηθικά ζητήματα.

Π.χ. στην περίπτωση σύγκρουσης καθηκόντων. Αν για παράδειγμα έχουμε ως καθήκον και θεωρείται ηθικό να λέμε πάντα την αλήθεια και ταυτόχρονα έχουμε ως καθήκον να προστατεύουμε τους φίλους μας, τι θα γινόταν σε μια περίπτωση που κάποιος μας ζητούσε να δώσουμε λεπτομέρειες για το που βρίσκεται ο φίλος μας, διότι θέλει να τον βλάψει.

Ορισμένες αβάσιμες θέσεις που παρουσιάζει η θεωρία του Καντ είναι οι ακόλουθες:

- ❖ Δείχνει να δικαιολογεί κάποιες παράλογες πράξεις, όπως στην περίπτωση της βλάβης ενός φίλου μας
- ❖ Δείχνει να υποβιβάζει τον ρόλο των συναισθημάτων, όπως η συμπόνια, η συμπάθεια κ.α., καθώς σύμφωνα με τον Καντ αυτά τα συναισθήματα είναι άσχετα από την ηθική και το μοναδικό ορθό κίνητρο είναι η αίσθηση καθήκοντος.
- ❖ Δεν λαμβάνει υπόψη τις συνέπειες των πράξεων. Αυτό σημαίνει ότι αν κάποιος προκαλέσει κάποιον θάνατο ή βλάβη σε κάποιον άλλον άνθρωπο άθελα του, σύμφωνα με τον Καντ μπορεί η πράξη να θεωρηθεί και πάλι ηθική, καθώς το κίνητρο του ήταν ηθικό.

Θεωρία των συνεπειών

Ο όρος «συνεπειοκρατία» χρησιμοποιείται για την περιγραφή θεωριών που κρίνουν το αν μια πράξη είναι σωστή ή λανθασμένη όχι από τις προθέσεις του ατόμου που πράττει, αλλά κυρίως από τις επιπτώσεις της πράξης του. Ενώ ο Καντ θα έλεγε ότι το ψέμα είναι πάντοτε ηθικά λανθασμένο, όποια κι αν είναι τα πιθανά οφέλη που μπορεί να προκύψουν, ένας υποστηρικτής της θεωρίας των συνεπειών θα έκρινε το ψέμα από τις επιπτώσεις που θα είχε ή τις επιπτώσεις που περιμένει κανείς να έχει.

Τι είναι το Δίκαιο

Δίκαιο ονομάζεται το σύνολο των υποχρεωτικών και εξαναγκαστικών κανόνων οι οποίοι και ρυθμίζουν την εξωτερική συμπεριφορά των ανθρώπων μεταξύ τους σε μια οργανωμένη κοινωνία.

Συνεπώς το δίκαιο δεν προέρχεται από την ατομική θέληση των επιμέρους ατόμων αλλά επιβάλλεται εξωτερικά (ετερόνομος ρύθμιση), επιτάσσοντας και καθορίζοντας τι δύναται και τι πρέπει ή τι δεν δύναται και τι δεν πρέπει να πράττουν χωρίς ωστόσο να ζητά τη συγκατάθεσή τους (επιτακτική ρύθμιση), επιβάλλοντας όμως στους μη συμμορφούμενους προς τους κανόνες του κυρώσεις (εξαναγκασμός).

Η λέξη δίκαιο είναι ουδέτερο του αρχαίου επιθέτου δίκαιος, η οποία προέρχεται από τη λέξη δίκη< αρχ. από τη λέξη δείκνυμι

Χαρακτηριστικά και ρυθμίσεις δικαίου

1. Ενοποιεί όλα τα μέλη της κοινωνίας και όλοι είμαστε ίσοι ενώπιον του νόμου άνευ διακρίσεων
2. Ρυθμίζει την εξωτερική συμπεριφορά μας, χωρίς να σκέφτεται τον λόγο για τον οποίο κάποιος προέβη σε μια πράξη. Υποχρεώνει σε συμμόρφωση. Ειδικότερα, στην περίπτωση του δικαίου, ρωτούμε τι είναι νόμιμο και τι παράνομο. Αντίθετα στην ηθική, ρωτούμε τι αξίζει να επιδιώξουμε
3. Ρυθμίζει την εξωτερική συμπεριφορά μας, χωρίς να ενδιαφέρεται για το κίνητρό, με εξαίρεση τον ψυχολογικό τομέα, ο οποίος αποκτά ιδιαίτερη σημασία αναφορικά με την υπαιτιότητα που μπορεί να προκύψει ανά περιστατικό
4. Η ρύθμιση του προέρχεται από μια ξένη βούληση, όχι από τη βούληση των μελών της κοινωνίας
5. Είναι υποχρεωτικό και συνεπώς οποιαδήποτε παρέκκλιση από αυτό, συνεπάγεται κυρώσεις από τα μέσα καταναγκασμού της Πολιτείας
6. Έχει γενικό και αφηρημένο χαρακτήρα, έτσι ώστε να ρυθμίζονται κατά τρόπο αμερόληπτο οι σχέσεις οποιωνδήποτε προσώπων εμπίπτουν σε αυτό. Το δίκαιο δεν ρυθμίζει περιπτωσιολογικά συγκεκριμένη σχέση ούτε φωτογραφίζει ένα συγκεκριμένο άτομο

Σχέση δικαίου και ηθικής. Διαφορές

- Το δίκαιο και η ηθική αποτελούν δύο κανονιστικά συστήματα που ασκούν αποφασιστική επίδραση στον τρόπο με τον οποίο διαμορφώνουμε τη συμπεριφορά μας και ευρύτερα τη ζωή μας
- Η ηθική φαίνεται πως εποπτεύει την άσκηση της εξουσίας, ωστόσο δεν χαρακτηρίζεται από δεσμευτικότητα όπως στην περίπτωση του δικαίου
- Η άσκηση της εξουσίας προκύπτει από το δίκαιο, ενώ η ηθική αυτονομείται ξεκινώντας να αποτελεί υπόθεση του καθενός με βάση την έλλογη ικανότητά του
- Το δίκαιο και η ηθική αποτελούν δύο διαφορετικές έννοιες. Η έννοια της ηθικής ξεκινάει από μια ηθική αρχή, η έννοια του δικαίου ξεκινάει από την δημοκρατική αρχή
- Ενδέχεται ένας κανόνας δικαίου να αποτελεί και κανόνα ηθικής. Για παράδειγμα ο κανόνας της ηθικής «ου κλέψεις», ευρίσκει εφαρμογή σε πολλούς κανόνες δικαίου

- ✓ Ο σκοπός της ηθικής είναι η ηθική τελείωση, δηλαδή η ηθική απευθύνεται στον εσωτερικό, ψυχικό κόσμο του ανθρώπου, ενώ σκοπός του δικαίου είναι η ρύθμιση της εξωτερικής συμπεριφοράς χωρίς να ενδιαφέρεται για τους λόγους τους οποίους οι άνθρωποι συμμορφώνονται στο δίκαιο
- ✓ Η ηθική προέρχεται από τη συνείδηση του ανθρώπου, ενώ οι κανόνες δικαίου απαγορεύουν την εκδικητικότητα και την ανταπόδοση της πρόκλησης ζημίας
- ✓ Οι συνέπειες παραβίασης της ηθικής είναι και αυτές εσωτερικής, ψυχολογικής φύσεως, π.χ. οι τύψεις της συνειδήσεως κ.α. Εν αντιθέσει, οι κανόνες δικαίου έχουν υλικές κυρώσεις, όπως φυλάκιση, χρηματική ποινή, ή ακόμα και όταν δεν έχουν κυρωτικές συνέπειες, η παράβαση οδηγεί σε δυσμενείς συνέπειες, όπως η υποχρέωση αποζημίωσης. Συνεπώς οι κανόνες ηθικής και δικαίου τέμνονται, αλλά δεν συμπίπτουν
- ✓ Υπάρχουν κανόνες δικαίου που είναι και ηθικής (απαγόρευση ανθρωποκτονίας), υπάρχουν κανόνες δικαίου που δεν είναι κανόνες ηθικής (παραγραφή) και υπάρχουν κανόνες ηθικής που δεν είναι και δικαίου (ελεημοσύνη)

Βιοηθική

Σύμφωνα με έναν από τους πολλούς ορισμούς, η βιοηθική, αποτελεί τη μελέτη των ηθικών θεμάτων τα οποία εγείρονται από τις εξελίξεις στις βιολογικές επιστήμες και στις επιστήμες της υγείας.

Αναδύθηκε ως ένα πεδίο μελέτης στη δεκαετία του 1960, όταν φιλόσοφοι, θεολόγοι και δικηγόροι άρχισαν να επιδεικνύουν ενδιαφέρον σε αυτό το οποίο μέχρι τότε είχε θεωρηθεί ως «ιατρική ηθική» και έτσι είχε αφιεθεί στους ιατρούς.

Βασικός πυλώνας στην παγίωση της υπήρξε η απόφαση του δικαστηρίου της Νυρεμβέργης, η οποία καταδίκασε τους ιατρούς ναζί διότι μεταχειρίστηκαν σαν πειραματόζωα τους ανθρώπους που βρίσκονταν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης και έθεσε για πρώτη φορά την αρχή της ενήμερης συναίνεσης, η οποία είναι βασική για τη συμμετοχή οποιουδήποτε στην έρευνα.

Η σύγχρονη βιοηθική διαιρείται στη βιοϊατρική ηθική, η οποία εξετάζει τα ζητήματα που αφορούν τη διαχείριση της ζωής (αρχή, παράταση και τέλος) του ανθρώπου κυρίως στο πεδίο της ιατρικής, και στην περιβαλλοντική ηθική.

Η δεύτερη κατηγορία εστιάζει στον τρόπο διαχείρισης της ζωής όλων των άλλων έμβιων οργανισμών πλην του ανθρώπου και των μικροοργανισμών, προκειμένου είτε για διάφορες εφαρμογές, όπως η παραγωγή τροφίμων, καυσίμων ή η διατήρηση των οικοσυστημάτων και της βιοποικιλότητας, είτε για τη διεξαγωγή βιολογικών ερευνών.

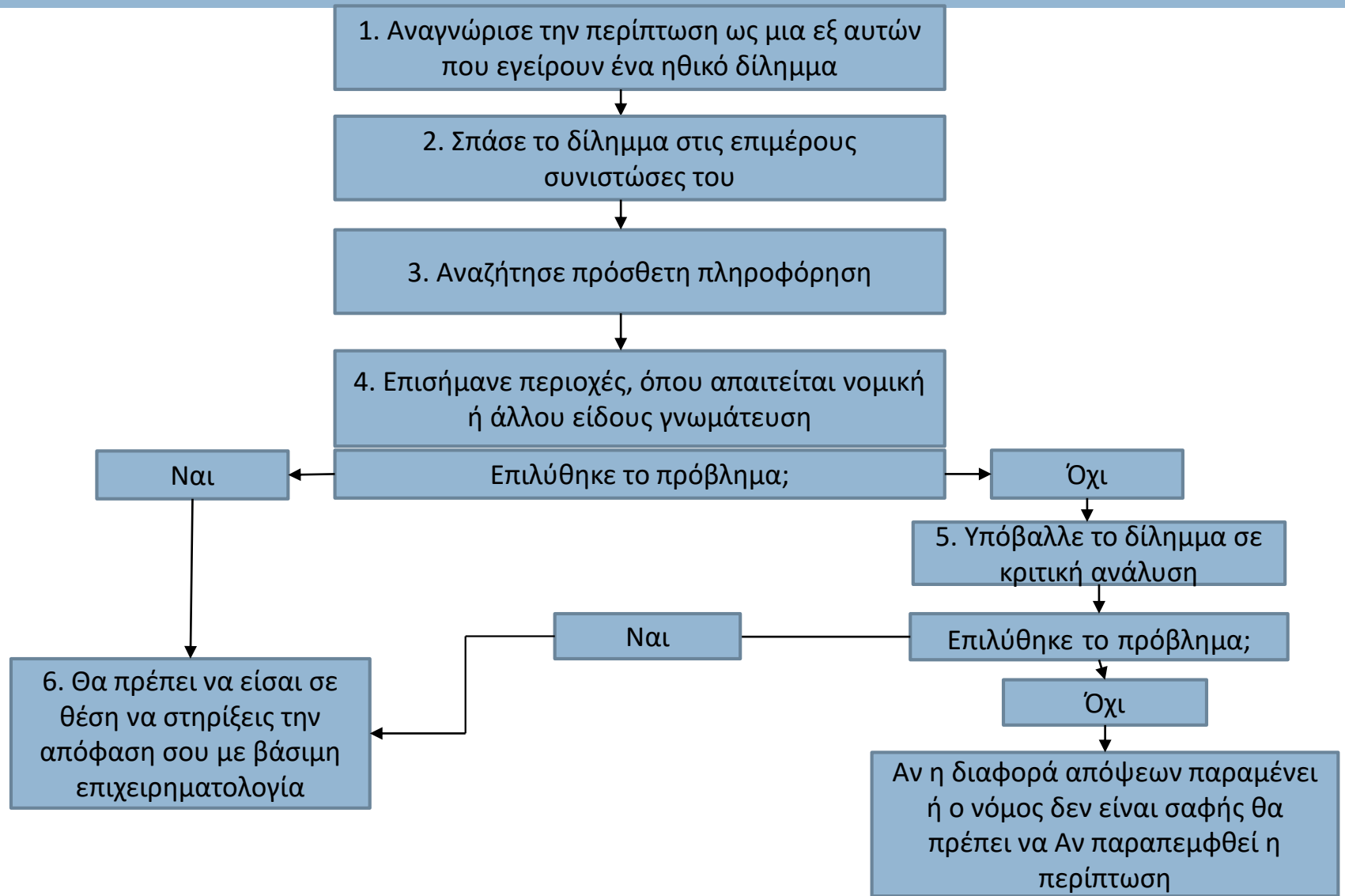
Οι τέσσερις ηθικές αρχές της βιοηθικής είναι οι ακόλουθες:

- σεβασμός της αυτονομίας των προσώπων
- η μη πρόκληση βλάβης (αρχή η οποία απαιτεί τη μη πρόκληση βλάβης στους άλλους)
- η ευεργεσία ή αγαθοεργία (ένα σύνολο αρχών το οποίο απαιτεί αφενός τον περιορισμό και την πρόληψη της βλάβης και αφετέρου την παροχή αγαθών στους άλλους και την εξισορρόπηση οφελών, επιβαρύνσεων και κινδύνων)
- Η δικαιοσύνη (ένα σύνολο αρχών που απαιτούν έντιμη κατανομή των οφελών και των επιβαρύνσεων μεταξύ όλων των επηρεαζόμενων μερών)

Ειδικά ζητήματα Δικαίου - Ηθικής

- I. Αμβλώσεις
- II. Ευθανασία
- III. Μεταμοσχεύσεις
- IV. Ο νόμος 4491/2017 περί της νομικής αναγνώρισης της ταυτότητας φύλου
- V. Ιατρική υποβοήθηση στην ανθρώπινη αναπαραγωγή:
  - Ως προς τη τεχνητή γονιμοποίηση γενικώς
  - Ως προς την γονιμοποίηση από τρίτο δότη
  - Ως προς τα πλεονάζοντα γονιμοποιημένα ωάρια
  - Ως προς την λεγόμενη παρένθετη μητέρα
  - Ως προς τη γονιμοποίηση μετά θάνατον

Η προσέγγιση ενός ηθικού διλήμματος

Ανάλυση σχεδιαγράμματος ηθικού διλήμματος

1. Αναγνώρισε την περίπτωση ως μια εξ' αυτών που εγείρουν ένα ηθικό ζήτημα ή δίλημμα. Αυτό μπορεί να φαίνεται απλό, στην πραγματικότητα όμως δεν είναι. Πρέπει να υπάρχει διαρκής επαγρύπνηση για τον εντοπισμό ενός ηθικού διλήμματος. Μπορεί ο θεραπευτής να κατανοεί και να γνωρίζει τις αρχές της δεοντολογίας, αλλά να δυσκολεύεται να τις εφαρμόσει (π.χ. τήρηση απορρήτου, μη χορήγηση πληροφοριών ακόμα και σε συγγενείς χωρίς τη συγκατάθεση του θεραπευόμενου). Μια περίπτωση μπορεί να θεωρηθεί ότι εγείρει ηθικά ζητήματα όταν εμπλέκονται συμφέροντα, αρχές, αξίες, το αίσθημα του δικαίου, η αυτονομία του ατόμου κ.α. Αυτές είναι συνήθως περιπτώσεις κατά τις οποίες υπάρχουν βάσιμοι ηθικοί λόγοι να δράσει ο θεραπευτής με δυο ή περισσότερους τρόπους, κάθε ένας εκ των οποίων είναι για κάποιο λόγο, ηθικά μη αποδεκτός.
2. Σπάσε το δίλημμα στις επιμέρους συνιστώσες του. Εντόπισε τις σημαντικές πληροφορίες που αφορούν το δίλημμα, απέφυγε επιπλέον πληροφόρηση που δεν βοηθάει και επιμέρισε τα ζητήματα που εγείρονται

3. Αναζήτησε πρόσθετη πληροφόρηση, συμπεριλαμβανομένης και της άποψης του ασθενούς. Το είδος της αναγκαίας πρόσθετης πληροφόρησης εξαρτάται από το είδος της κάθε περίπτωσης. Ιδιαίτερο ρόλο παίζει η αναγνώριση όλων των παραγόντων που έχουν άμεση ή έμμεση σχέση με το πρόβλημα και θα πρέπει να ληφθούν υπόψη κατά την εκτίμηση. Ο θεραπευτής πρέπει να γνωρίζει τις απόψεις και τη στάση του θεραπευόμενου τις οποίες θα πρέπει να συνεκτιμήσει.
4. Επισήμανε περιοχές, όπου απαιτείται νομική ή άλλου είδους επαγγελματική γνωμοδότηση.
5. Υπόβαλε το δίλημμα σε κριτική ανάλυση. Συχνά στην καθημερινή πρακτική διαπιστώνεται σύγκρουση καθηκόντων με τα εμπλεκόμενα μέρη. Για παράδειγμα, η αστυνομία ζητά τον προσωπικό φάκελο (κοινωνικό, ψυχιατρικό, ιατρικό κτλ) ενός ασθενούς που κατηγορείται για ένα σοβαρό αδίκημα. Τίθεται το ερώτημα: οφείλει ο θεραπευτής να ανταποκριθεί στο αίτημα; Στην περίπτωση αυτή οφείλει να «ζυγίσει» διάφορες παραμέτρους, όπως:
  - Ποια είναι η υποχρέωση που έχει απέναντι στον θεραπευόμενο με βάση την τήρηση περί απορρήτου και εχεμύθειας, κόντρα στην υποχρέωση που έχει να προστατεύσει άλλα άτομα από τον κίνδυνο που ενδεχομένως θα διατρέξουν.

Παράγοντες που θα πρέπει να ληφθούν υπόψη είναι:

- Είναι δυνατό να εξασφαλισθεί η συγκατάθεση του ασθενούς να δοθεί ο φάκελος; Αν όχι;
  - Ποιο είναι το αδίκημα;
  - Κινδυνεύει η ζωή του θεραπευόμενου ή άλλων ατόμων με την πρόκληση σοβαρής βλάβης;
  - Θα μπορούσε να εξασφαλισθεί ο φάκελος μέσω άλλης οδού, ώστε να μην παραβιασθεί η συνθήκη της τήρησης της εχεμύθειας;
6. Θα πρέπει να είναι σε θέση να στηρίξει την απόφαση του με βάσιμη επιχειρηματολογία. Θα πρέπει να στηριχθεί στην βιβλιογραφία, σε νομικούς όρους, σε ζητήματα δεοντολογίας, σε ζητήματα ηθικής και οποιαδήποτε άλλη μορφή έγκυρης πληροφόρησης, ώστε να στηρίξει την γνώμη του και την απόφαση του με βάση το ηθικό δίλημμα που προκλήθηκε

Μελέτη περίπτωσης

Εργάζεστε ως θεραπευτής σ' ένα Νοσοκομείο. Διενεργείτε συνεδρίες μ' ένα ανήλικο παιδί ηλικίας 15 χρονών, το οποίο έχει εισαχθεί στο Νοσοκομείο εξαιτίας μιας ασθένειας που έχει και πρόκειται να χειρουργηθεί σύντομα. Οι συνεδρίες σας αφορούν την παροχή ψυχοκοινωνικής στήριξης τόσο στο παιδί, όσο και στους γονείς του και έχει δημιουργηθεί ένα κλίμα συνεργασίας και εμπιστοσύνης μεταξύ σας. Επιπλέον, έχετε φιλικές σχέσεις με τον ιατρό του παιδιού και ξεκινήσατε μαζί την καριέρα σας στο συγκεκριμένο Νοσοκομείο, με αποτέλεσμα να υπάρχει εμπιστοσύνη και στήριξη μεταξύ σας. Κατά τη διάρκεια της επέμβασης, ο Χ. (θεράπωντας ιατρός του παιδιού), προκαλεί βλάβη από αμέλεια με αποτέλεσμα να προκληθούν μόνιμες σωματικές δυσκολίες στο παιδί. Η οικογένεια του παιδιού προχωράει σε μήνυση κατά του Νοσοκομείου και του ιατρού και καλείστε να καταθέσετε.

Ποια ηθικά διλήμματα εγείρονται; Ποια θα είναι η στάση σας προς το παιδί και τους γονείς του που σας εμπιστεύονται; Ποια θα είναι η στάση σας προς τον φίλο σας Χ., ο οποίος σας ζητάει να τον στηρίξετε και να τον βοηθήσετε με την κατάθεση σας;